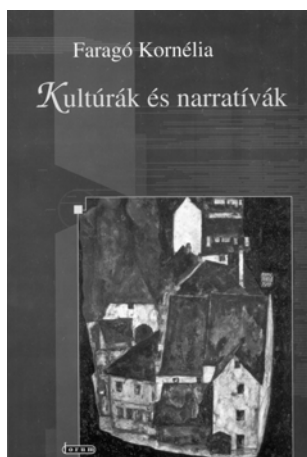

A kritikai szemlélet biztonsága

FARAGÓ KORNÉLIA: KULTÚRÁK ÉS NARRATÍVÁK

Forum Könyvkiadó
Újvidék, 2005
176 oldal

Faragó Kornélia új tanulmánykötetében Juhász Erzsébet esszéprózáit elemezve (*A „tősgyökeres idegen”*), azok szerzőjére utalva jegyzi meg, de a kötetet ismerve, akár saját magára is vonatkoztathatná az alábbiakat: „Úgy tűnik, a létérzékelés szabadságát kínálja számára minden, ami kimozdul, ami eltávolodik, irányt változtat vagy áthelyeződik, aminek nincs nyugópontja, aminek sosem lehet a végére járni. A kisebbségi ember állandósult ideiglenesség-érzetében a folytonosan újraíródó jelentések instabilitása, a végeláthatatlan, az alakulásban lévő, a radikális hirtelenséggel átforduló egyszer izgalmas, máskor szorongató, sőt fájdalmas dinamikája. Némi sarkítással azt mondhatnánk, a kisebbségi létélmény egyszerre nyomasztó és felszabadító. A saját világ a „tősgyökeres idegenség” paradoxonának megtapasztalását kínálja, egyszerre határozza meg tősgyökeresen idevalóként, röghözköttként és idegenként az itt élőket. Az idegennek viszont, tudjuk, sajátos rálátási távlatok vannak. A szabad értelmezés felé viszi a megismerhetetlenség, a birtokolhatatlanság élménye.” Ilyen hosszúságú citálásra két okból van szükség. Ez a terjedelmes idézet egyrészt kiválóan reprezentálja azt a sajátos nyelvet, nyelvi regisztert, melyet Faragó Kornélia kritikusként, irodalomtörténészként használ. Azt a korántsem redukált vagy egyszerű beszédmódot, mely minden látványos bonyolultsága, jellegzetes halmozásai, hosszúmondatai és erős teoretikus terheltsége ellenére sem válik nehézkesé, szárazzá, körülményessé, hanem valamiféle sodró, áradó lendülettel vezeti olvasóját, s mindeközben teljesen világos, transzparens marad. Másrészt az idézett bekezdés tartalmazza az összes lényegesebb fogalmat, melyek segítségével a vajdasági irodalomtörténész pozíciója körülírható, kijelölhető. A *Kultúrák és narratívák* szerzőjét – a citátumban méltatott Juhász Erzsébethez hasonlóan – minden érdekli, ami nem megoldott, nem lezárt, ami mozgásban van, vizsgálatra vár. A kötetben található kritikáinak, tanulmányainak témáit, alanyait is ennek megfelelően válogatja. Szelleki elvben nem érhető tetten semmilyen negatív értelmű, szűk látókörű elkötelezettség valamely befolyásos elméleti iskola vagy csoportosulás mellett. Választásaiban implikáló kánonját – úgy tűnik – érdeklődése, ízlése, szuverén, öntörvényű ítéletei szervezik. Nem jellemző rá a kisebbségben élő kritikusok esetében időnként megfigyelhető provincializmus, sem pedig a centrum, a domináns kánonok fő szövegeinek kritikátlan, gyakorlati megalapozatlan kirekesztést eredményező követése. Kötetében egyaránt foglalkozik

a jugoszláv irodalommal (David Albahari, Radoslav Petković, Dragan Velikić, Gordana Čirjanić, Aleksandar Tišma művei), a térség magyar nyelvű irodalmával (Lovas Ildikó, Végel László, Juhász Erzsébet kötetei), a magyarországi irodalom kevesebbet emlegetett szerzőinek (Nagy Gabriella, Solymosi Bálint, Schein Gábor) műveivel, valamint a hazai kánonban kiemelt jelentőségű alkotók (Esterházy Péter, Kertész Imre, Tandori Dezső) írásaival. Bár figyelmét elsősorban a 2000 utáni kortárs prózára fókuszálja, elemzései között található lírával foglalkozó (Petri György, Jung Károly versei), valamint korábbi időkből származó (Sándor Iván, Herczeg Ferenc) műveket vizsgáló szöveg is.

A fenti felsorolás alapján kétségtelen, hogy a kötet huszonegy írása rendkívül sokféle témára reflektál, s így meglehetősen színes és változatos. (Úgy tűnik, hogy a szövegek nagy része korábban folyóiratban, illetve gyűjteményes kötetekben megjelent írás, s ezért nem ártott volna az eredeti megjelenés helyét és idejét feltüntetni egy szerkesztői jegyzetben. Ugyanilyen zárójeles megállapítás, hogy az idézetek, az oldalszámok jelölése sokszor következetlen, és többször előfordul, hogy az oldalszámokra való hivatkozás mellett nem szerepel, hogy az melyik kiadásra vonatkozik.) Ami ezeket a változatos, különböző szövegekre regáló írásokat összeköti, az az idegenség alakzatának, motívumának felbukkanása és vizsgálata az elemzett versekben, regényekben, korpuszokban. Az alcím (*Az idegenség alakzatai*) által is világosan kiemelt problematika bizonyul a különböző műfajú és terjedelmű írások közötti összekötő kapocsnak, olyan centrális kérdésnek, melyre az elemzések szinte kivétel nélkül felfűzhetők. A *Harmonia Caelestis* „édesapám”-jának állandó újrassituálásából, átírásából, jelentésének megváltoztatásából fakadó idegenség, a Nobel-díjas Kertész-regény beszédének idegenségbeszédként felfogott értelmezése, Schein Gábor *Mordecháj könyve* című kisregényének Biblia-parafrázisként való olvasatában a Szentírás, mint idegen interpretációja (a példák sora természetesen tovább bővíthető) ugyanannak az alakzatnak különböző megvalósulásait járják körül, mindig azt a vonatkozást kiemelve, mely az adott mű elemzésekor leginkább relevánsnak tetszik. A szerző az idegenség különböző aspektusainak, megközelítési lehetőségeinek tárgyalásakor leggyakrabban a waldenfelsi idegenség-fogalmat hívja segítségül, miközben önállóan is fontos és figyelemreméltó megállapításokat közöl, és maga is aktív és produktív tényezővé, névvé válik az idegenség irodalmi diskurzusában. Igaz ez annak ellenére is, hogy a *Kultúrák és narratívák* nem egy erre vonatkozó elmélet önálló kidolgozását jelenteti meg a témáról, hanem szépirodalmi művekben vizsgálja meg az idegenség különböző alakzatait. Teszi ezt olyan sokrétűen és változatosan, mégis logikus, világos módon, hogy a kritikák összessége végül pontosan kirajzolja elméleti elgondolásainak struktúráját, alapvető szerkezetét és lényegét.

A kötet írásai ezen kívül kiváló példát szolgáltatnak az irodalom és az elmélet gyümölcsöző, nem pusztán öncélú összekapcsolására, egymásra reflektáló, egymást-olvasó termékenyítő kölcsönhatására. Az írások szerzője az elmélet szerepéről *A kritika helyzet-tudata* című tanulmányában így gondolkodik: „Az ítélőképesség, az ízlés erejét valóban nem kizárólag az elméleti tudásban kell megtalálnunk, ha azonban az értékítéletek szempontjait konkrét poetológiai tapasztalatokhoz kívánjuk kötni (de tehetnénk-e mást egy poétikai formarendszer esetében), nem zárhatók ki a tanítható, tanulható ismeretek. (...) Az elmélet szerepe nem abban jelölhető ki az irodalom recepciójának vonatkozásában, hogy az értékítéletek forrását, megingathatatlan talapzatát jelentené. Relevanciája át-

lényegítő erejében van...” Nem tekinti mindenek felett állónak az elméletet, nem látja azt esetleges értékítéletek alapjának, hanem olyan hatékony eszköznek, nyelvnek tekinti, mely egy helyel-közzel közös, tanulható beszédmód és jelrendszer lévén közvetíthetővé, megokolhatóvá, kifejthetővé teszi az esztétikai állásfoglalásokat. Elég csak a lábjegyzeteket végigfutni ahhoz, hogy láthatóvá váljék Faragó Kornélia széleskörű irodalomelméleti, filozófiai felkészültsége. A mai magyar nyelvű kritikában és irodalomtörténet-írásban alapvető viszonyítási pontokként szolgáló és ennek megfelelően gyakran hivatkozott nevek (Derrida, Barthes, Foucault, Bataille, Gadamer, Baudrillard, Lejeune, Paul de Man, stb.) rendre előkerülnek, s írásaik, teóriáik a kötet kritikáinak elsődleges elméleti bázisát alkotják, de a felsoroltakon kívül gyakorta utal a délszláv térség elméletíróira (Milić, Daković, Palavestra, stb.) ugyanúgy, ahogy a klasszikus filozófiai gondolkodás legfontosabb alakjainak elképzeléseire. Különleges nyitottság jellemzi tehát mind a primer szövegek, mind az azokra való reflexiót támogató elméleti írások kiválasztása során is.

Az idegenség motívuma mellett – és azzal szoros összefüggésben – nagyon hangsúlyos szerephez jut az útközbeniség, az úton-lét sajátos irodalmi kronotopozsának vizsgálata, az emlékezés sajátosságainak mind filozófiai, mind poétikai jellegű elemzése, a kívül és belül dichotómiájának áthidalása. Faragó Kornélia gondolkodására jellemző a hagyományos oppozíciók feloldása, elsősorban a paradoxális gondolkodás segítségével, illetve annak felmutatásával, hogy az ellentétpárok tagjai egymás segítségével nélkül meghatározhatatlannak, s mint ilyenek egymásra utaltak, összetartozók, nem választhatók szét radikálisan. Ezek az alkotások interpretációját segítő szempontok azonban a szerző kritikusai perspektívájának leírásakor is releváns fogalmakká válnak. Visszautalva a Juhász Erzsébet esszéit elemző szövegből vett idézetre, Faragó Kornélia esetében is helytálló a megállapítás, melynek értelmében az idegen valamiféle sajátos rálátási távlattal bír, a megállapodottság, a rögzítettség hiánya a szabadság lehetőségét kínálják fel neki. És valóban, nem a kisebbségi lét vitathatatlanul létező negatívumai miatti sajnálkozás hangja érzékelhető a könyv olvasása során, sokkal inkább e pozíció jellegzetességeiből származó szabadság és nyitottság beszédmódja. A már említett kötetzáró írás (*A kritika helyzettudata*), mely a gyűjtemény metakritikájának is tekinthető – hiszen (elsősorban a kisebbségi) kritikáírás jellemzőit és lehetőségeit veszi sorra –, és amely útjelölő intenciójával akár kritikusai ars poeticaként, hitvallásként is felfogható, a következőképpen tér ki erre: „... a centrumnak nincs meg, mert nem lehet meg az a fajta eltávolodottság-élménye, amelyben Waldenfelsszel szólva, az otthoni táj lokalitása több mint a szubsztancia esetlegessége. Vannak a lokalitásnak a centrum normatív horizontjában *láthatatlan, felismerhetetlen* megközelíthetőségei. Mégis el kell sajátítanunk a centrum tapasztalatait, mert azok fényében mutatkozik meg számunkra, hogy mi látszik belőlünk. (...) A kulturális tradícióban úgy rögzült, hogy a centrum az univerzalitást követeli, miközben a periféria a lokalitást hangsúlyozza. Mégis azon periódusokat illetően vannak jó helyi tapasztalataink, amelyekben a periféria igenis megvalósította a lokálisból való kilépést.” Faragó Kornélia kilép a lokálisból, mégis megmaradnak a centrum figyelmén kívül eső, a centrum számára nem létező szempontjai. Kihasználja és termékenyen kamatoztatja idegenségét, azt az állapotot, melyben egyaránt van belül és kívül, de sem kívül, sem belül kizárólag, hiszen egyik területen sem szögezi le magát, hanem mindkettőt képes külső és belső perspektíváit egybemozgatva szemlélni. Képes a kimozdulásra, az eltávolodásra, s ennek következtében egyfajta kultúraköziség-

ben létezve alkalmas a különböző területek közötti közvetítésre. Jó példa erre a kortárs magyar irodalom szerb recepcióját vizsgáló írás, mely elsősorban Konrád György műveinek befogadástörténetét vázolja, hasonlóképpen az Alexandar Tišma magyar irodalmi kultúrában betöltött szerepének taglalására vállalkozó elemzéshez.

Az előszó helyett olvasható tanulmány (*A zárt tágasság paradoxona*) jellegzetes szemlélete szorosan kapcsolódik ehhez a sajátos nézőponthoz, beállítottsághoz. A kötetnyitó szöveg a bensőségesség sajátosságait és kialakulásának feltételeit vizsgálja. Ennek értelmében a bensőségesség csak akkor védelem és otthon, ha lehetővé teszi az életet, mert nem elszigetel vagy börtönbe zár, hanem a kívülség, a tágasság, a bármikor útra kelés lehetőségével szabaddá tesz. „Olyan zártság tehát, amelyből nem hiányoznak a nyitott struktúrák.” Faragó Kornélia szövegeit összefogja egy jól körülhatárolható elméleti alapozottság, széleskörű olvasottság, tájékozottság, ugyanakkor sohasem zárul ezekbe, nem válik dogmatikussá, hiszen alapvető idegensége, a távolságtartás képessége szabaddá teszi, nézőpontjának köszönhetően alkalmassá válik a tágasság befogadására és megvalósítására.

A kötetet olvasva úgy tűnik, hogy szerzője gyakorlatában minden adott a kritikai szemlélet biztonságához, melynek kritériumait ő maga a következőképpen fogalmazza meg: „...nélkülözhetetlen az iskolázott kritikus távolságtartó szuverenitása, kulturális felelőssége, nagy tágasságú hermeneutikai készenléte és a látásmódot átható integráns szemlélete.”

Kolozsi Orsolya

